CZU: [821.111-1 + 821.134.2-2].091:123.1 https://doi.org/10.59295/drgl2026.47

LIBERTATE, DESTIN ȘI AUTORITATE ÎN *PARADISUL PIERDUT* DE J. MILTON ȘI *VIAȚA E VIS* DE P. CALDERON: O PERSPECTIVĂ COMPARATISTĂ

FREEDOM, DESTINY, AND AUTHORITY IN J. MILTON'S *PARADISE LOST* AND P. CALDERON'S *LIFE IS A DREAM*: A COMPARATIVE PERSPECTIVE

Emilia TARABURCA
PhD, Associate Professor
Moldova State University, Republic of Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-1555-1545

The article aims to comparatively analyse the way in which the poem "Paradise Lost" by J. Milton and the drama "Life is a Dream" by P. Calderon construct and problematize the relationships between destiny, freedom, power and authority, studying both thematic convergences and differences in vision that reflect each author ideological specificity. While Milton develops a paradigm of tense freedom, in conflict with authority and subject to self-destruction risk, suggesting that without certain limits and morality, liberation from a compromised authority does not guarantee authentic freedom, Calderon proposes a model of interiorized freedom, capable of reconciling individual with order and of transforming power into an ethical exercise, when acquired freedom supposes self-control, responsibility and self-transcendence, reflection and moral assumption.

The present research will demonstrate that these two works not only thematize the early modernity major issues, but also offer distinct answers to essential questions concerning human freedom limits and possibilities in relation to destiny and authority.

Keywords: *interpretation, comparison, destiny, freedom, power, authority, 17th century.*

John Milton (1608 – 1674) și Pedro Calderon de la Barca (1600 – 1681) sunt unii dintre cei mai apreciați scriitori, ale căror opere au marcat etapa de vârf a literaturii universale din sec. al XVII-lea și au influențat-o considerabil pe cea ulterioară. Chiar dacă, în perioada timpurie de creație, Milton a scris elegii, sonete, poezii de ocazie, poeme latine ș.a. în care accentele umanismului renascentist interferează cu dogmatismul puritan (pe atunci intenționa să urmeze cariera ecleziastică), iar mai târziu – publicistică pe teme de actualitate social-politică prin care a influențat formarea opiniei publice în perioada Revoluției engleze, devenind un fel de purtător de cuvânt, consilier pentru politică externă în perioada Protectoratului sub conducerea lui O. Cromwell, astăzi îl cunoaștem, în primul rând, prin monumentalul poem epic *Paradisul pierdut.*

Opera lui Pedro Calderon de la Barca, împreună cu cele ale lui Lope de Vega (1562 – 1635) și Tirso de Molina (1583 – 1648), edifică Secolul de Aur al literaturii spaniole în domeniul dramaturgiei. A fost scriitor (poet și dramaturg), soldat și preot, Cavaler al

Ordinului Santiago, capelan de onoare al regelui, capelan superior al Congregației Preoților din Madrid, a lăsat o bogată și valoroasă moștenire literară care numără sute de titluri, prin care a dominat, ca dramaturg baroc, întregul secol al XVII-lea spaniol. Astăzi, cea mai cunoscută operă a sa este *Viața e vis*, poem filosofic și dramă religioasă de o impresionantă consistență de idei, „un discurs dramatic filozofico-ontologic despre poziția omului în lume și despre libertatea lui, posibilă sau nu, într-un cosmos guvernat în mai mare sau mai mică măsură de legi care încearcă să intre în concurență cu supradeterminarea divină sau chiar să o înlocuiască" [2, p. 25], precum menționează hispanistul român, traducătorul acestei drame, Sorin Mărculescu.

J. Milton *Paradisul pierdut*

Într-o operă care se bazează pe unele dintre cele mai cunoscute subiecte biblice, precum facerea lumii, Edenul cu Pomul Cunoașterii, căderea primilor oameni și izgonirea lor din Paradis, personaj principal devine Satan, acel ce a cutezat să-l înfrunte pe Dumnezeu, „Marele Dușman" [3, p. 10] al Cerului, maleficul conducător al oștirii Infernului care, de fapt, este un Arhanghel căzut. Din trufie și invidie, el se răzvrătește împotriva Creatorului, sfidând ordinea divină, asumându-și, consecințele unei căderi inevitabile. Pentru orgoliul său fără de margini, este pedepsit și, împreună cu toți acei care l-au susținut, aruncat în Infern, in bezna clocotindă, unde se ascund

Întinderi de tristețe, umbre-ale durerii,
În care pacea, tihna nu-și au locul,
Speranța nu pătrunde niciodată,
Ci doar torturi făr-de sfârșit și un potop de foc [3, p. 6]

Dar nici acolo, lipsit de strălucirea pe care a avut-o în Ceruri, nu se schimbă, nu se dezice de ideile sale: nu se pocăiește și nu se resemnează. E conștient de faptul că puterea sa nu se poate compara cu cea a lui Dumnezeu, dar orgoliul rănit, produs al convingerii în propria măreție, îl determină să uneltească planuri de răzbunare și de recucerire a influenței de altă dată.

Tradițional, Satan, care recunoaște că Infernul este el însuși, este receptat ca o întruchipare a răului absolut și Milton confirmă această considerație prin declarația personajului său:

A face bine, țelul nostru niciodată nu va fi,
Doar răul este-a noastră unică plăcere. [3, p.8]

În același timp, dacă depășim semnificația pur religioasă și plasăm acest personaj în realitatea social-politică a timpului când a fost zămislit (perioada Restaurării monarhiei engleze, când aceasta revine la putere și începe persecuțiile și pedepsirea foștilor revoluționari) și îl raportăm chiar la condiția lui Milton de atunci, scriitorul, de asemenea, fiind unul dintre rebelii prigoniți, imaginea lui Satan capătă conotații noi care vin în conflict cu canonul. Din acest unghi de vedere, poate fi receptat ca revoluționarul care, luptând pentru idealurile sale, s-a contrapus autorității absolute/monarhiei și, chiar dacă a fost învins, nu se conformează și își adună forțele pentru viitoare lupte. Reprezentative în această ordine de idei sunt rândurile:

N-am să-ngenunchez
Ca să implor iertare; îi voi sfida puterea [3, p. 7]

Pe parcursul poemului, de mai multe ori, atunci când se caracterizează Infernul, autorul apelează la cuvântul *beznă*, parcă în unison cu închipuirea obișnuită despre acest ”tărâm”, dar și Milton, care în acea perioadă orbise definitiv, se afla în propria beznă, aruncat în propriul Infern.

Satan ar putea fi asociat cu toți acei care au pierdut în lupte, însă nu se lasă supuși, își păstrează curajul și voința neclintite și sunt determinați să se confrunte în continuare pentru propriile idealuri, doar că mijloacele pe care le-a ales sunt întru totul în spiritul „Dușmanului Omenirii” [2, p. 217]: dacă nu a reușit prin împotrivire deschisă, va recurge la manipulare, viclesug și minciună. Anume astfel o convinge pe Eva să guste din Pomul Cunoașterii Binelui și Răului, simbol central al tradiției biblice, reprezentând limita impusă omului între inocență, ascultare și libertatea de a alege. Totodată, argumentele la care recurge par rezonabile și convingătoare:

Atunci de ce v-a fost acest copac oprit?
De ce, doar să vă temeți sau să vă țină veșnic
Ignoranți, neștiutori, pe voi, adoratorii săi? […]
Și în ce stă păcatul, de omul astfel la cunoaștere ajunge? [3, p. 222, 223]

Această ambivalență/dialectică a chipului lui Satan/Lucifer (esență a Răului – luptător pentru libertate; dușman al Cerului – înger rebel) a generat mai multe atitudini: pro și contra. De exemplu, mai mulți dintre romanticii englezi, printre aceștia fiind Lordul Byron, P.B. Shelley, W. Blake, l-au considerat „adevăratul erou” al poemului, un premergător al personajului romantic: nefericit, puternic și rebel.

În acest personaj se juxtapun, într-o tensiune semnificativă, aspirațiile revoluționare (antimonarhiste) și cele religioase ale lui Milton, ambele fiind egal de puternice. Satan generează interpretări ce se contrapun, în funcție de prioritățile politice și/sau religioase ale celui care încearcă să-l înțeleagă. Adevărul este că, de fapt, le conține pe ambele și dacă vom încerca să omitem una din ipostaze, va fi simplificat și își va pierde din profunzime. Ambivalența sa se manifestă și prin faptul că nu cunoaște frica, luptă pentru libertate și sfidează puterea absolută, însă și singur aspiră la putere; se contrapune Atotputernicului, dar pentru a deveni el însuși atotputernic. Nu luptă pentru idealuri colective, este egocentric, acționează, fiind mânat de interese, ambiții și frustrări personale. Succesul operei se datorează și acestei ambivalențe a personajului, în interpretare clasică - negativ, dar care, la o analiză mai atentă, dobândește trăsături pe care mai mulți le-ar crede demne de a fi apreciate.

P. Calderon *Viața e vis*

Viața e vis de Calderon reproduce istoria prințului Segismundo care, din cauza unei preziceri nefaste, este condamnat de tatăl său, Basilio, regele Poloniei, la o existență mai tristă decât cea a unui sclav. Totuși, după mai mulți ani, atunci când se apropie timpul ca țara să fie guvernată de un nou rege, Basilio dă ordin ca fiul său să fie adus la palat, punând în felul acesta la încercare (îndoială?) valabilitatea mesajului astral. Din peștera care i-a fost

până atunci casă, Segismundo este drogat și transportat la palat unde este tratat așa cum se cuvine după rangul său: ca un principe. Aici însă, în special după ce își află identitatea, se comportă arogant și violent, ajungând chiar până la crimă, manifestându-și impulsivitatea și lipsa de autocontrol într-un context în care nu este obișnuit cu puterea și privilegiile. Văzându-și eșuată încercarea de a-l avea ca succesor la tron pe fiul său, Basilio ordonă ca acesta să fie iarăși adormit prin droguri și închis în turnul ascuns din munți. Acesta își suprimă sentimentele de tată, acționând ca rege, om de stat și, pentru a salva un popor, își jertfește propriul fiu.

După ce a fost adus la palat și i-a fost destăinuit cine este într-adevăr, Segismundo, condus de furie și de dorința de a se răzbuna pentru faptul că fără niciun motiv a fost condamnat la o existență mizerabilă, se comportă foarte urât, ca un tiran. Însă un astfel de comportament nu este întâmplător, el fiind motivat de condițiile reale ale vieții lui, reflectând acumularea frustrărilor, lipsa de educație socială și conflictul interior al personajului, generat de tensiunea între natura sa dornică de libertate și condiția impusă de izolarea îndelungată. În final, trecând și prin alte experiențe, Segismundo se calmează, ține cont de anumite învățături, își regăsește echilibrul și pacea interioară, ajungând la o înțelegere matură a destinului, pe care îl acceptă cu luciditate și responsabilitate. După toate lecțiile pe care i le-a dat viața, și aplicând sfaturile lui Clotaldo, acesta decide:

Drept e: deci să-năbușim
fiara-n noi, turbata vrere,
ura, setea de putere… [2, p. 142]

Chiar dacă pare să creadă că totul prin ce a trecut a fost doar un vis, el acceptă și își asumă această experiență pentru a crește ca personalitate, transformând suferința și confuzia inițială într-un proces de maturizare interioară și de conștientizare a responsabilității sale morale și sociale: se dezice de răzbunare și de ambițiile personale pentru a acționa corect, indiferent de natura realității, pentru a găsi liniștea spirituală pe care până atunci nu a avut-o. După ce este eliberat de poporul răsculat care deja știe că are un moștenitor legitim, gândește și acționează rațional, ia decizii corecte, împarte dreptate: îi iartă pe cei care i-au cauzat suferințe, crezând că în felul acesta vor salva țara, și îi pedepsește pe cei care au uitat de datoria față de stat, mai exact, pe soldatul care și-a trădat regele legitim în favoarea prințului, atunci când l-a eliberat din turn. Acționează ca un rege bun, pentru care interesele statului sunt superioare celor personale,

Astfel, dacă în trecut Segismundo a arătat un caracter neechilibrat, deseori impulsiv și chiar violent, fiind determinat de interesele personale, de ură și de dorința de a se răzbuna, în finalul operei descoperim un personaj aproape „clasicist": cumpătat, rațional și înțelept, în pace cu sine, un viitor monarh ideal, pentru care interesele statului vor fi mai importante decât cele personale, capabil să guverneze cu înțelepciune și simț al dreptății.

***Viața e vis* de Calderon și *Paradisul pierdut* de Milton: comparație**

Satan este un înger căzut, o ființă de ordine divină care își pierde statutul inițial din cauza revoltei, dorinței de a stăpâni absolutul. Segismundo este un prinț, căruia la naștere i s-a îndepărtat statutul, a fost lipsit de libertate și identitate din motive care nu au depins de

el. Condiția lui este rezultatul unui determinism exterior: profeția astrologică și decizia tatălui. La Satan, libertatea este un dat originar, el a fost creat să fie liber. Revolta sa împotriva lui Dumnezeu este o alegere proprie asumată. La Segismundo, libertatea nu este un dat, ci o condiție de descoperit și de câștigat. Fiind crescut în captivitate, el nu are această experiență. Din acest motiv, primul lui contact cu libertatea este impulsiv și necontrolat. Astfel, Satan, pornește de la libertate, dar o corupe, în timp ce Segismundo pornește de la lipsa ei și trebuie să o învețe.

Libertatea lui Satan nu implică responsabilitate, este centrată pe orgoliu și autonomie radicală a sinelui, fiind una de esență negativă, definită prin refuzul oricărei autorități. El își justifică toate acțiunile, reinterpretează categoriile de bine și rău, râvnește o formă de libertate care exclude principiile morale; și-o dorește, dar într-un univers axiologic răsturnat. Dacă Satan separă libertatea de morală, atunci istoria lui Segismundo arată reconcilierea lor. Și el, atunci când o descoperă pentru prima dată, când i se oferă, după ce i-a fost negată, reacționează violent și agresiv, dar, spre deosebire de Satan, reușește să se liniștească și prin reflecții și interiorizare morală înțelege că a fi liber nu înseamnă a face orice, ci a-ți asuma responsabilități, a te putea controla chiar și atunci când viața e doar un „vis"; asumă o etică a libertății atunci când alegerea binelui nu depinde de certitudinea realității, ci de conștiință.

Spre deosebire de Segismundo, la începuturi, Satan nu este constrâns din exterior, el singur își determină condiția. Fiind izgonit din Ceruri, trăiește o formă de autoiluzionare: se crede liber chiar și atunci când este măcinat de ură și resentiment și din acest motiv „libertatea" lui este una înlănțuită de propriile pasiuni. În cazul lui Segismundo, destinul inițial nefavorabil este depășit prin alegerea conștientă a unui comportament moral. Atunci când „viața e vis", libertatea nu rezultă din certitudini ontologice, dar și într-o lume incertă, haină, omul poate decide să fie virtuos. Pentru el, libertatea este acea care poate corecta destinul, poate asigura o luciditate morală în condiții de incertitudine. Prin Satan, Milton ilustrează modelul tragic al libertății ca revoltă împotriva absolutului, a ordinii prestabilite, o libertate inițial autentică, dar care se autodistruge și poate duce spre captivitate interioară. Segismundo prezintă un alt model – libertatea dobândită, care presupune autocontrol, responsabilitate și depășire de sine, reflecție și asumare etică.

Ideea de libertate în *Paradisul pierdut* nu va fi completă fără raportarea la contextul revoluționar al Angliei din sec. al XVII-lea, dar fiind faptul că Milton a fost nu doar poet, ci și politician, un participant activ la frământările epocii. Privită prin cheia istorică, figura lui Satan poate fi văzută ca o expresie a refuzului supunerii, a revoltei împotriva autorității absolute (a monarhiei), a luptei pentru libertate în condiții potrivnice. Totuși, după euforia revoluționară, Anglia a cunoscut o perioadă de instabilitate, iar experimentul republican s-a încheiat cu restaurarea monarhiei. În acest sens, Satan nu este doar un simbol al libertății, ci, probabil, și o critică e excesului de libertate: atunci când ea e determinată de orgoliu și refuză orice limite. În Infern, acesta instituie o formă de pseudo-ordine care, de fapt, reproduce ierarhia contestată.

J. Milton a fost un promotor asumat al libertății: gândirii, presei, republicanismului, dar a văzut și excesele/ eșecurile proiectului politic în care a crezut și poemul său reflectă

această tensiune. Satan este o figură dialectică: purtătoare a idealului de libertate, dar și a coruperii acestuia, atunci când revolta legitimă degenerează în haos sau într-o altă formă de tiranie, dacă nu e ghidată de principii morale bine stabilite. Fiind receptată prin această perspectivă, în contextul post-revoluționar (iar opera a fost scrisă anume atunci, după înfrângerea revoluției), istoria lui Satan preîntâmpină că, fără anumite limite și fără moralitate, eliberarea de o autoritate compromisă nu garantează libertatea autentică.

Raportată la contextul politic spaniol din sec. al XVII-lea, epoca lui Calderon, ideea de libertate în drama *Viața e vis* duce spre o perspectivă diferită de cea engleză, nu una revoluționară, ci conservatoare, mediată de teologie, atunci când ordinea socială este percepută ca reflecție a ordinii cosmice. Segismundo nu contestă în mod radical autoritatea (instituția monarhică), ci pune în discuție modul de exercitare a puterii, propune o corectare morală a acesteia din interiorul sistemului. Aici libertatea devine o formă de autoguvernare, nu de contestare a ordinii, reflectând idealul politic baroc, acel care spune că, înainte de a fi stăpân peste alții, trebuie să fii stăpân pe sine. Finalul dramei nu invocă schimbări revoluționare, ci arată un model de reconciliere în interiorul sistemului: Segismundo nu se răzbună, nu distruge ordinea existentă, ci restaurează armonia, își iartă tatăl și guvernează drept. Așadar, modelul politic englez și spaniol din sec. al XVII-lea sunt diferite și acest lucru este evident în opere. La Milton, interpretarea libertății arată emancipare politică, aceasta include și posibilitatea/ dreptul de a răsturna un rege, la Calderon, libertatea nu presupune o schimbare radicală a sistemului, ci reconcilierea și stabilizarea lui prin disciplină morală și armonie cu ordinea.

În câmpul semantic al conceptului de libertate se include și tema autorității. În *Paradisul pierdut*, autoritate supremă este Dumnezeu, a cărui putere este absolută și legitimă prin natura sa creatoare. Milton susține că autoritatea divină nu poate fi abuzivă, denaturarea e în percepția celui care se revoltă. Aici ordinea (divină) deja e perfectă, conflictul apare atunci când ea este încălcată. Totuși, ea este contestată de Satan, a cărui revoltă este radicală și ireversibilă, refuzând orice formă de smerenie. În *Viața e vis* autoritatea este reprezentată de regele Basilio, a cărui putere derivă din dreptul dinastic. Oricum, această autoritate este vulnerabilă, deoarece deciziile sale sunt discutabile din punct de vedere moral. Cu toate acestea, Segismundo nu se revoltă împotriva autorității în sine, bunăoară – a monarhiei, ci a deciziilor ei abuzive, autorul sugerând că autoritatea trebuie justificată moral, nu doar acceptată; deci, ea nu este infailibilă, poate fi corectată și refondată, dar rămâne un organ suprem.

Din perspectiva tensiunilor politice ale epocii, la Milton, tema autorității aduce în discuție astfel de probleme, precum: legitimarea puterii, dreptul la revoltă, limitele supunerii ș.a. Autorul cercetează criza autorității: ce se întâmplă atunci când aceasta este contestată în numele libertății, și în special atunci când libertatea este greșit și abuziv înțeleasă. În timp ce opera lui Calderon reafirmă/ legitimează monarhia, dar cu condiția ca aceasta să fie etic disciplinată și exercitată cu responsabilitate și înțelepciune.

Tema destinului

Fiind pusă în dialog între *Paradisul pierdut* de Milton și *Viața e vis* de Calderon și interpretată prin categoria libertății, tema destinului lasă să se înțeleagă două modele cultural-religioase diferite: protestant și catolic. La Milton, destinul este expresia unei ordini divine absolute în care libertatea există, dar este coordonată de voința supremă a lui Dumnezeu și de cadrul predestinat al creației. În poemul *Paradisul pierdut*, Satan nu se poate schimba, dar omul (Adam și Eva), după cădere, prin alegerile lor ulterioare pot fi salvați. La Calderon - apare ca o profeție astrologică: Segismundo e predestinat să devină tiran, fapt ce determină comportamentul tatălui său, regele Basilio. Cu toate acestea, chiar dacă, la început, comportamentul său confirmă profeția, ulterior, el demonstrează că poate acționa diferit. Dacă în cazul lui Satan căderea e definitivă, în cel al lui Segismundo, destinul e ca o probă de maturizare, personajul fiind pus în situația de a confirma sau infirma profeția, experiența „visului" devenind un test moral. Prin istoria sa, destinul este reprezentat ca o evoluție morală, o ipoteză contestabilă pe care omul o poate preschimba prin autocontrol.

În literatura universală, operă arhetipală pentru tema destinului este tragedia *Oedip rege* de Sofocle. Dacă la Calderon destinul apare ca o provocare morală, o presupunere care poate fi depășită, în tragedia antică acesta este prezentat ca o forță inevitabilă, o fatalitate tragică. La Sofocle, destinul este absolut și neschimbător, se impune inevitabil, indiferent de acțiunile personajului. Oedip este o victimă a destinului, încearcă să-l evite, dar, în mod paradoxal și tragic, fiecare alegere menită să-l îndepărteze, doar apropie împlinirea lui. Singura sa „libertate" finală este acceptarea și asumarea lui, adică – autopedepsirea. Privite în comparație, aceste două opere arată evoluția concepției despre destin în cultura europeană, de la viziunea antică, când acesta era considerat inevitabil, absolut și implacabil, până la timpurile noi, când începe să fie văzut ca o ipoteză care poate fi depășită, ca un rezultat al alegerilor individuale, accentul fiind mutat de pe fatalitate pe libertatea și responsabilitatea umană: prin decizii asumate, Segismundo nu devine tiran, ci, dimpotrivă, un conducător de stat înțelept.

Concluzii

În literatura europeană a sec. al XVII-lea, reflecția asupra condiției umane se articulează în jurul unor concepte fundamentale, precum destinul, libertatea, puterea, autoritatea ș.a., aflate într-o tensiune permanentă între determinism și voință, ordine și revoltă. Două opere canonice - *Viața e vis* de Calderon și *Paradisul pierdut* de Milton – oferă cadre privilegiate pentru investigarea acestor problematici, nu doar prin complexitatea construcției lor poetice și dramatice, ci și prin inserția lor într-un context istoric și ideologic, marcat de transformări majore: criza autorității politice în Anglia și reafirmarea ordinii monarhice în Spania barocă.

Deși aparțin unor tradiții culturale și religioase diferite, una catolică, cealaltă protestantă, aceste două opere converg în exploatarea raportului dintre libertatea umană și forțele care o condiționează și/ sau o limitează. În *Paradisul pierdut*, problematica destinului se configurează în orizontul providenței divine, unde libertatea este reală, dar încărcată de consecințe ireversibile, iar autoritatea, deși absolut legitimă, devine obiectul unei contestări

radicale. În schimb, în *Viața e vis*, destinul capătă forma unei ipoteze interpretative, iar libertatea se afirmă progresiv ca exercițiu de autocontrol, în interiorul unei ordini politice ce nu este negată, ci supusă unei necesare corectări morale.

„O carte trebuie să depășească intenția autorului" afirma J.L. Borges [1, p. 386]. Atât *Viața e vis* de Pedro Calderon de la Barca, cât și *Paradisul pierdut* de John Milton sunt opere care provoacă: să gândim, să interpretăm, să luăm atitudine, să înțelegem, deschizând perspective multiple asupra condiției umane și sensului existenței.

Referințe bibliografice:

1. Borges, Jorge Luis (2006) – *Eseuri*, București, Polirom, 512 p.
2. Calderon de la Barca, Pedro, (2016) - *Viața e vis*. Traducere din spaniolă și introducere de Sorin Mărculescu, București, Humanitas, 196 p.
3. Milton, John (2012) - *Paradisul pierdut*, București, Adevărul Holding, 256 p.